

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад:

Конкордатска криза у београдским листовима

Политика и Правда (1935-1938)

Ментор: проф. др Љубодраг Димић

Студент: Милан Вуковић ИС 13/41

Београд, 2019. године

Садржај:

1. Предговор.....	1
2. Увод.....	3
2.1. Српска православна црква у југословенској краљевини до почетка конкордатске кризе.....	3
2.2. Римокатоличка црква у новој држави.....	5
3. Потписивање Конкордата и његов текст.....	8
4. Загонетна болест патријарха Варнаве.....	13
5. Конкордат пред Скупштином.....	20
6. Смрт патријарха Варнаве.....	31
7. Избор новог патријарха.....	34
8. Закључак.....	40
9. Списак литературе и извора.....	42

Предговор

Циљ рада је да на основу београдске штампе прикаже деловање Српске православне цркве током политичке и друштвене кризе изазване потписивањем Конкордата између Краљевине Југославије и Ватикана. Однос цркве и државе ће бити у првом плану стога што је конкордатска криза уздрмала темеље владе Милана Стојадиновића. У раду ће се анализирати поступци које је власт чинила а потом и одговори који су стизали од патријарха и других епископа Српске цркве. Хронолошки оквир рада чини период од 25. јула 1935. до 21. фебруара 1938. године, односно од потписивања Конкордата до избора Гаврила Дожића за патријарха.

Штампа је веома важан историјски извор а нарочито кад су у питању озбиљни београдски листови *Политика* и *Правда*. Лист *Политика* је био наклоњен властима, док се за *Правду* може рећи да се није везивала ни за једну политичку странку. Ако се штампа критички посматра она нам доста тога може рећи о стању у држави и друштву. Листови *Политика* и *Правда* су извештавали о конкордатској кризи јавност али треба имати на у виду да је влада Милана Стојадиновића била склона цензури и да многи битни догађаји, попут чувене „крваве литије“, нису веродостојно приказани у штампи. Поред штампе у анализи кризе у раду помоћи ће мемоарско дело Милана Стојадиновића *Ни рат ни пакт*. Овом проблематиком су се бавили Милош Мишовић у делу *Српска црква и конкордатска криза*, Ђоко Слијепчевић у другој књизи *Историје српске православне цркве*, Иван Мужих у делу *Католичка црква у Краљевини Југославији* и многи други. Ова дела су коришћена при писању рада.

У *Уводу* се говори о Српској цркви у новој држави, какав је њен положај у односу на власт и друге верске заједнице. Прва целина је посвећена потписивању Конкордата и у њему је изложено како је штампа пренела потписивање уговора између Југославије и Ватикана. Наредна целина се бави болешћу патријарха Варнаве Росића у којој је приказано из дана у дан стање врховног поглавара, односно како је болест варирала. У поглављу *Конкордат пред Скупштином* се приказује како је текла расправа у овом представничком телу, такође

се говори и о догађајима који су се дешавали у исто време, попут „крваве литије“. После тога следи поглавље о смрти патријарха Варнаве која се десила увече 23. јула 1937. године, истог дана када је усвојен Конкордат у Народној скупштини. Наведено је и шта се догађало након смрти врховног поглавара. Избор новог патријарха 21. фебруара 1938. године је последња целина у којој је приказано како су листови преносили гласање и само устоличење за патријарха дотадашњег митрополита Гаврила Дожића.

Увод

Српска православна црква у југословенској краљевини до почетка конкордатске кризе

Први светски рат, најсуровији сукоб у дотадашњој историји, завршио се 1918. године. Последица јуриша српске војске на Солунском фронту и пораза Централних сила била је стварање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра исте године. У току ратних збивања свештенство Српске православне цркве је поднело велике губитке. Од око 3000 свештеника колико их је било у почетку Великог рата, умрло их је и нестало 1056, односно више од једне трећине. Пошто се рат завршио црква се нашла пред низом крупних проблема, али и са надом да ће време, које је настајало, убрзати њихово решење.¹

У новоствореној држави није било доминантне вероисповести. Попис становништва који је извршен 1921. године показао је да су најбројнији припадници православне вере (46,6%), потом римокатолици (39,4%) и исламски верници (11,2). Протестаната је било испод 2%.² По Видовданском уставу из 1921. године све признате вероисповести (православље, римокатолицизам и ислам) су равноправне и једнаке пред државом. Међутим, овим уставом није решен верски проблем у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Требали су да се донесу посебни закони или, када је реч о Католичкој цркви, да се склопи уговор са Ватиканом.³

Стварањем државе Срба, Хрвата и Словенаца, која је обухватала скоро све крајеве у којима Срби живе, остварени су услови да се обнови Пећка патријаршија укинута давне 1766. године. До уједињења свих српских црквених области нове државе у једну целину долази 1919. године.⁴ Међутим, да би се уједињење извршило канонским путем морала је

---

¹ Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ. 2, Београд 1991, 556.

² М. Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, Београд 1983, 9.

³ Исто, 23.

⁴ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 556-557.

са тим да се сложи Цариградска патријаршија под чијом су врховном влашћу биле митрополије и епископије са територије новоосноване државе. Преговори са њом су се завршили успешно и Свети синод Цариградске патријаршије је марта 1920. дао благослов за црквено ослобођење од њене власти и обнављање Српске православне цркве. Свечано уједињење СПЦ је извршено 12. септембра 1920. године у саборској дворани патријаршијског двора у Сремским карловцима. Влада и регент Александар Карађорђевић су хтели да имају утицаја приликом избора патријарха и донета је *Уредба о избору првог патријарха уједињене СПЦ* 23. октобра исте године. По овој Уредби у Изборном сабору, који бира новог патријарха, поред епископа и свештеника треба да буду и високи државни функционери. Изборни сабор је за српског патријарха изабрао дотадашњег митрополита Србије, Димитрија Павловића. Краљ је потврдио овај избор.⁵

Свети архијерејски сабор и Свети архијерејски синод имају највишу власт у Српској цркви. Односи цркве и државе су регулисани Законом о СПЦ из 1929. године, којим је одређена стална материјална помоћ цркви.⁶ Две године касније, 1931, донет је Устав СПЦ. Након њега дошло је до нове организације епархија. На ранг митрополије су дошле скопска, дабро-босанска, загребачка и црногорско-приморска епархија. По Уставу је београдско-карловачка епархија директно потчињена патријарху.⁷

Цркви је било потребно да школује свештенство стога је било отворено пет богословија (Сремски Карловци, Сарајево, Цетиње, Призрен и Битољ). Богословија Светог Саве спојила се са Карловачком богословијом, а у Битољу је створена нова богословија. Пошто је Српској цркви била неходна високошколска установа, у Београду је 1920. године основан Православни богословски факултет.⁸

У периоду између Првог и Другог светског рата се доста снажно развијао богомољачки покрет. Богомољци су постојали и пре рата, чак су били и на Солунском фронту. То су обично били људи који су нешто мало знали да читају и ревносно су читали Свето писмо. Водили су најстрожији верски живот. Строго су постили, посећивали су цркву, молили се

---

⁵ Исто, 558-559.

⁶ Исто, 564-565.

⁷ Исто, 566-577.

⁸ Исто, 572-573.

сами Богу, презирали крадљивце, лажљивце и нарочито псоваче светиње. Владика Николај је био врло близак богомољцима.⁹

Током идеолошких разрачунавања на Београдском универзитету једна група студената Православног богословског факултета покренула је часопис *Светосавље*, који је био орган Удружења студената овог факултета. *Светосавље* је био први покушај најмлађих генерација у цркви да покажу своје духовно гледиште. Ова генерација је сматрала да се богомдани морални поредак ствари мења и долази до духовне и моралне кризе. Како сам назив часописа говори ова генерација је била окренута светом Сави и оживљавала је битне ствари из његове епохе. Ова група се бавила српским националним и православним наслеђем.¹⁰

Римокатоличка црква у новој држави

За разлику од Српске православне цркве која је имала углавном добре односе са државом, ствар са Римокатоличком црквом је била у многоме другачија. Пошто су римокатолици чинили 39,4% становништва било је јасно да се њени односи са државом требају регулисати, међутим они до краја нису били решени.

Држава своје односе са Римокатоличком црквом може да регулише склапањем конкордата. Конкордат је уговор који се склапа у писменом облику између представника највише државне власти и папе као врховног духовног поглавара католичких верника у тој држави и по којем две равноправне стране за себе и за своје наследнике трајно регулишу правни положај Римокатоличке цркве у држави, с којом се потписује конкордат, као и однос те државе са Ватиканом. То је све у циљу да би се избегли могући сукоби у будућности.¹¹

Када је створена нова држава била су на снази четири конкордата. Два конкордата су се односила на југословенску територију у бившој Аустроугарској. Конкордатом из 1855.

---

⁹ Исто, 574-575.

¹⁰ Исто, 577.

¹¹ I. Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split 1978, 13-14.

године регулисан је положај Римокатоличке цркве у бившој Аустрији. Пошто је Аустроугарска окупирала Босну и Херцеговину закључена је са Светом столицом посебна конвенција 1881, која је позната као босанско-херцеговачки конкордат, којим је уређен положај Римокатоличке цркве на окупираној територији. Два конкордата су се односила на две независне српске државе. Кнежевина Црна Гора је 1886. године закључила уговор са Ватиканом, а Краљевина Србија 1914. године.¹²

Што се тиче људи из Римокатоличке цркве који су се бавили политиком један од водећих је био вођа клерикалне Словенске људске странке и свештеник др Антон Корошец. Он је обављао значајне функције, чак је био и председник владе.¹³

Питање закључивања уговора са Светом столицом се дуго разматрало. Конкордат какав је Ватикан предлагао југословенској краљевини наилазио је на отпор чак и код хрватских и словеначких политичара. Свакако највећи опонент међу њима је био вођа Хрватске републиканске сељачке странке Стјепан Радић. Он је наступао са антиклерикалних позиција и често је говорио „да хрватски народ неће бити срећан док га не прокуне Рим“.¹⁴

Да би се решио правни положај признатих вероисповести министарство вера југословенске краљевине је организовало међуверску анкету 1921. године. Католичка секција је предложила да се однос државе са Римокатоличком црквом уреди уговором са Ватиканом. После анкете формирана је Комисија за израду нацрта конкордата. Комисија је критикована због великог броја свештеника који су се налазили у њој а међу којима је било и оних са клерикалним ставовима.¹⁵

Припреме за склапање уговора са Ватиканом су обављане врло опрезно. Године 1925. одређена је делегација на чијем су се челу налазили др Воја Јанић и др Јоцип Смодлака која је отпутовала у Рим на званичне преговоре. Јавности никад није објашњено зашто су преговори са Ватиканом више пута прекидани и поново настављани. Тек се за време конкордатске кризе сазнало да су Конкордату, потписаном 25. јула 1935, претходила три

---

¹² М. Мишовић, *nav. delo*, 19.

¹³ Исто, 24.

¹⁴ Исто, 28.

¹⁵ Исто, 28-29.

нацрта: први израђен 1923, други 1925, а трећи 1931. године. После низа уступака које је углавном чинила југословенска страна рад на Конкордату је завршила влада Богољуба Јевтића, а само потписивање било је предвиђено за 25. јул 1935. године. Међутим Јевтићева влада је оборена 20. јуна исте године, а нови председник владе је постао Милан Стојадиновић.¹⁶

---

¹⁶ Исто, 29-30.

Потписивање Конкордата и његов текст

Милан Стојадиновић је био вешт политичар. Он је оставкама неколицине министара изазвао кризу и убрзао пад већ отписане Јевтићеве владе. Одмах након тога он је, са словеначким политичаром Корошцем и вођом Југословенске муслиманске организације Мехмедом Спахом, формирао нови кабинет.¹⁷

У овом периоду горуће питање које је оптерећивало државу било је „хрватско питање“. У вези решавања тог питања треба гледати одлуку кнеза Павла Карађорђевића да се определи за Милана Стојадиновића. Конкордат је био нека врста предуслова за решавање „хрватског питања“, пошто је Стојадиновић сматрао да ће уговором са Ватиканом стећи упориште у католичким хрватским масама и тако изоловати Влатка Мачека, лидера Хрватске сељачке странке.¹⁸ Антон Корошец је учествовао у састављању Конкордата. Кад је улазио са Стојадиновићем у коалицију, Корошец је, поред осталог захтевао „слободу католичке акције“. Пошто је у предлог закона о Конкордату ушао такав члан, то говори да је захтев био прихваћен.¹⁹

Милан Стојадиновић се у својим *Мемоарима* које је објавио после рата у Аргентини бавио и Конкордатом. Он наводи да је за министра правде у новој влади био предвиђен Мехмед Спахо а за министра саобраћаја Људевит Ауер. Међутим, пошто се неко сетио да министар правде треба да иде у Рим код папе одлучено је да на челу тог ресора буде Људевит Ауер.²⁰ Стојадиновић још наводи да је пројекат Конкордата завршен још за живота краља Александра 1933. годиен. У *Мемоарима* српски политичар износи једну занимљиву тврдњу да је Ауер пре него што је отпутовао у Рим по његовом налогу посетио патријарха српског Варнаву Росића. По Стојадиновићу, том приликом га је патријарх срдечно примио и рекао Ауеру да министар правде полази на пут да изврши један врло

---

¹⁷ Исто, 31.

¹⁸ I. Mužić, *nav. delo*, 78.

¹⁹ M. Mišović, *nav. delo*, 37.

²⁰ M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka 1970. 471.

важан и крупан државни посао и пожелео му успеха у раду. Стојадиновић је такође навео да је патријарху Варнави доставио текст Конкордата али да ни он ни Синод нису никакав приговор учинили.²¹

Београдски листови *Политика* и *Правда* су пропратили потписивање Уговора са Светом столицом. Лист *Политика* пред само потписивање објашњава читаоцима зашто је важно регулисати односе са Ватиканом. Објашњава се да је тенденциозно покушавано да се представи да је у Југославији владало нерасположење према католичанству. Наводи се да је у Југославији католичкој вероисповести гарантована равноправност са православном и мухамеданском вером и пошто су обе верске заједнице законски решиле свој положај да ће тако исто регулисати своје односе са државом католици преко Конкордата. Пошто је на територији Краљевине Југославије постојало четири конкордата многе црквене области су биле потчињене епископима у иностранству и стога би новим конкордатом те области биле потчињене епископима унутар државе. У току конкордатских преговора покренуто је питање употребе старословенског језика у богослужењу код католика. На југословенском приморју је сачувана служба на словенском језику по римском обреду и глагољица. Пошто Римокатоличка црква инсистира на латинском језику те ствари требају бити регулисане, а постоји нада код писца чланка да новим конкордатом буде сачувана традиција са приморја.²²

Министар правде Људевит Ауер се 24. јула сусрео са кардиналом Пачелијем, државним секретаром папе Пија XI. Тада је одређено када ће сутра бити састанак на коме ће се извршити потписивање новог конкордата између Југославије и Свете столице. Одређено је да се Конкордат потпише у 11.30 часова по строгом церемонијалу. Одмах после потписивања папа треба да прими у аудијенцију Ауера. Ауер се у Ватикану поново срео са Пицардом подсекретаром Свете столице за спољне послове. Римски листови извештавају о дочеку југословенског министра правде. Ауер је требао са својом пратњом да посети цркву Светог Петра.²³

---

²¹ Исто, 472-473.

²² Политика, „Нови конкордат наше државе са Ватиканом“, 25. јул 1935. године, насловна страна

²³ Правда, „Данас се потписује Конкордат са Ватиканом“, 26. јул 1935. године, страна 7.

У Риму 25. јула 1935. године потписан је Конкордат између Свете столице и Краљевине Југославије. Потписивање Уговора је извршено у салону за конференције апартамана кардинала – државног секретара. Министар правде Људевит Ауер је примљен у Ватикану најсвечаније а кардинал Евгеније Пачели му је уручио знакове папског ордена Светог Гргура Великог првог реда. Конкордат је потписао у име папе Пија XI кардинал Пачели а у име краља Петра II Људевит Ауер. Приликом потписивања су присуствовали и југословенски посланик при Ватикану Јеврем Симић и саветник Никола Москатело са југословенске стране а од стране Свете столице монсињор Ђузепе Пизардо и монсињор Жозеф Бранш. Након тога Ауер је отишао у аудијенцију код папе. Код папе су након тога дошли супруга Ауера и раније поменути Симић. Иако је папа тада био скоро 80-огодишњак нису му тешко пале обавезе око аудијенције. Потом је ректор завода Светог Јеронима организовао свечан ручак у част Ауера на којем су присуствовала оба југословенска посланства у Риму. Ректор је током здравице за време ручка истакао велики значај новог Конкордата као и славне националне традиције југословенског католичког свештенства а нарочито колегија Светог Јеронима. Ауер се захвалио домаћину и истакао да је уверен да ће нови Конкордат донети само користи и цркви и држави. По њему никада није било потребније да њих две иду заједно и сложено.²⁴

После потписа Конкордата дат је штампи званични коминике. У њему се наводи да ће текст Уговора бити публикован приликом измене ратификација. У коминикеу стоји да Конкордат регулише дефинитивно питање граница дијецеза, тако да оне одговарају новим политичким границама Краљевине Југославије. Формира се нинска дијецеза, а оснивају се нове дијецезе: бачка и банатска. Сплитком бискупу се враћа чин митрополита, а љубљански добија исти тај чин. Током именовања бискупа поступиће се на начин предвиђен у већини поратних конкордата. Цркви се признаје економска аутономија, иста онаква какву су постигле друге вероисповести. Црквена имовина не може бити предмет експропријација, а евентуални нови аграрни закони не могу се односити на њу без претходног споразума са црквом. На пољу наставе црква има право да врши своју властиту акцију. У јавним школама загарантована је настава и религиозно васпитање

---

²⁴ Полика, „*Луче је потписан конкордат између Југославије и Ватикана*“, 26. јул 1935. године, насловна страна

католичких ученика. На Теолошким факултетима ће се применити најновији прописи Свете столице. Брак закључен у Римокатоличкој цркви има грађанско дејство, а дисциплина која регулише брак, изједначиће се за целу територију југословенске краљевине. Католичка акција је подређена бискупима и она је изнад и изван партија. Света столица је вољна да изда наређења, којима ће се душебрижничком клеру забранити припадање политичким партијама и активно учешће у њима. Разуме се да ће влада наредити сличне мере према свештенству од других вероисповести. Што се тиче глагољице у литургији ту се водило рачуна о националним осећањима и о дисциплини Католичке цркве и у складу са тим то питање је решено.²⁵

Увече 26. јула Ауер је организовао свечану вечеру у част државног секретара кардинала Пачелија, у југословенском посланству у Ватикану. Вечери су присуствовали гувернер Ватиканске државне маркезе Серафини, монсињор Пицардо, државни подсекретар, монсињор Кремонези, тајни милостињар папе Пија XI, монсињор Бранш и монсињор Барбета, високи функционери државног секретаријата Свете столице, као и комендаторе Пелардо, цивилни функционер државног секретаријата, монсињор Москатело, саветник југословенског посланства при Светој столици у Риму и монсињор Мађерец, ректор завода Светог Јеронима.²⁶

Римска штампа је такође пропратила потписивање Уговора. Ватикански орган („Опсерваторе Романо“) истиче да је нови Конкордат плод дугог проучавања свих питања која се тичу односа цркве и државе. У чланку подсећају да је до сада положај Римокатоличке цркве у Југославији био регулисан са четири конкордата. Лист *Политика* подсећа да су преговори за закључење Уговора са Ватиканом почели још 1920. године. Први текст редигован је 1921. године. Једна делегација водила је преговоре у Риму са представницима Ватикана 1925. године, али ни ови преговори се нису завршили са резултатом. Преговори су тек 1933. године настављени да би се две године касније завршили.²⁷

---

²⁵ Исто, насловна страна

²⁶ Исто, насловна страна

²⁷ Исто, насловна страна

Током вечере 26. јула Ауер је поздравио кардинала Пачелија и истакао да су обавили чин великог значаја за државу и цркву. Ауер подсећа да су настојањем краља Александра покренути преговори за склапање конкордата и да је он дао битне смернице овом Споразуму. Кнез Павле и остали намесници су наставили путем који им је остављен у наследство и, по Ауеру, довршавају га. Након југословенског министра правде говорио је кардинал Пачели који је истакао да је Конкордат дело мира и помирења. Он сматра да Конкордат свој темељ и развој дугује папи али и краљу Александру који је трагично страдао.²⁸

Београдска штампа је такође фотографијама пропратила сусрете југословенских и ватиканских представника. Лист *Политика* је дао слику папе Пија XI.²⁹ Забележио је и само потписивање Конкордата са министром правде Ауером, кардиналом Пачелијем, саветником југословенског посланства Москателом и послаником Симићем.³⁰ И са вечере у југословенском посланству у част кардинала Пачелија постоји фотографија на којој се налазе: Мађерец, ректор завода Светог Јеронима, монсињор Пицардо, државни подсекретар, породица Ауер и раније поменути Симић.³¹

Што се тиче листа *Правде* он је мање придао важност овој теми од *Политике*. Осим слике самог потписивања Конкордата имају само фотографију која је настала након потписа у сали за конференције у резиденцији кардинала Пачелија. На слици се налазе: Јовановић - шеф секције Централног пресбироа, Зајчић - дописник Централног пресбироа, породица Ауер, Змајевић - лични секретар министарства правде, кардинал Пачели, Симић, монсињор Пицардо, монсињор Москатело, Погачник - писар министарства иностраних послова, Вишић од *Новости* и Ахчин од *Словенца*.³²

---

²⁸ Политика, „Вечера у југословенском посланству у част ватиканског државног секретара кардинала Пачелија“, 27. јул 1935. године, страна 2.

²⁹ Политика, „Нови конкордат“, 25. јул 1935. године, насловна страна

³⁰ Политика, „Потписивање конкордата између Краљевине Југославије и Ватикана“, 28. јул 1935. године, страна 5.

³¹ Политика, „Вечера у југословенском посланству“, 27. јул 1935. године, страна 2.

³² Правда, „Свечано потписивање конкордата“, 28. јул 1935. године, страна 4.

Загонетна болест патријарха Варнаве

Пошто је Конкордат потписан листови се више нису бавили њиме. Остала је да се обави једна битна ствар – потврда Уговора у Народној скупштини и Сенату. Међутим, до његовог доласка пред Скупштину требало је скоро две године. За то време сазнало се за његов текст. Водећи људи у Српској православној цркви иако се нису у почетку изјашњавали везано за Конкордат касније су углавном били против њега.

Милан Стојадиновић се није бринуо за судбину Уговора што је и сам навео у својим *Мемоарима*. Пошто је један опозициони политичар рекао Стојадиновићевом брату Драгомиру да ће опозиција „сачекати“ на том питању председника владе. Стојадиновић је одговорио брату да ће Конкордат проћи кроз Скупштину „као писмо на пошти“. Стојадиновић је поверио брату да састави списак чланова клуба Југословенске радикалне заједнице који ће се бирати у скупштински Одбор за проучавање Конкордата. Одбор је имао 21. члана, од чега је ЈРЗ-у припадало 12 чланова, а опозицији 9. Свештеник Воја Јанић је био председник Одбора, поред њега су на страни Стојадиновића била још два свештеника Марко Ружичић и Никанор Лазаревић.³³

У руководству Српске православне цркве није постојало потпуно јединство. Милан Стојадиновић наводи да је међу архијерејима који су заступали становиште да се не треба фронтално супротстављати влади био и његов лични пријатељ црногорски митрополит Гаврило Дожић. Дожић у својим *Мемоарима* тврди да је патријарх Варнава у прво време уверавао да је са Конкордатом све у реду, да су у његовим припремама учествовали људи одани Српској православној цркви. Када је каснијим анализама утврђено да би се многим одредбама са Ватиканом нарушила верска равноправност, патријарх Варнава је изменио став и постао велики противник Конкордата.³⁴

---

³³ М. Stojadinović, *nav. delo*, 474-475.

³⁴ М. Mišović, *nav. delo*, 40-41.

Руководство Српске православне цркве је више пута обавештавало власт какав је њихов став према Уговору са Ватиканом. Патријарх Варнава је 13. септембра 1935. године упутио представку председнику владе Стојадиновићу. Нешто касније Свети архијерејски сабор, највиши орган цркве, одредио је јасан став Српске цркве према Конкордату. Он је изложен у Меморандуму из 5. децембра 1935. године који је поднесен Стојадиновићу. После дуго времена тишине, пошто је Стојадиновићева влада упутила Конкордат Народној скупштини, одржано је ванредно заседање Светог архијерејског сабора 26. новембра 1936. године. Након тога представку председнику владе је упутио патријарх Варнава. Ту је речено да се овакав пројекат Конкордата коси са државним законима и да Свети архијерејски сабор моли владу да га неозакони.³⁵

Пошто је Конкордат упућен Народној скупштини појавиле су се брошуре које су биле критички настројене према њему. Једну од њих је саставио Михаило Илић, професор Правног факултета, под називом *Пред Конкордатом*. По Илићу проблем је што Члан VII Уговора предвиђа да се од свештеника не могу захтевати обавештења о лицима или о стварима која су они могли сазнати вршећи своје духовне службе, иако су о томе постојали прописи у грађанском и кривичном поступку. Тиме се према професору прави разлика међу црквама у корист Римокатоличке цркве.³⁶ Католичка црква је била повлашћена и по члану који се бави мешовитим браковима: „У случајевима мешовитих бракова, грађанске власти ће учинити да се, на захтев увређене католичке стране, поштује јемство дато од стране супружника, да ће сви синови и кћери, без изузетка, бити одгојени у католичкој вери“.³⁷ Милану Стојадиновићу су најтеже пале критике из брошуре *Примедбе и приговори на пројект Конкордата*, за коју је касније сазнао да га је писао владика Платон. У брошури стоји да се по неким члановима Уговора „све признате вере и конфесије стављају у подређен положај према римокатоличкој цркви“.³⁸

---

³⁵ Исто, 45-46.

³⁶ М. Илић, *Пред конкордатом*, Библиотека „Политика и друштво“, Београд 1937, 7.

³⁷ Исто, 27-28.

³⁸ *Примедбе и приговори на пројект Конкордата између наше државе и Ватикана*, Сремски Карловци 1936, 62.

Пошто је Стојадиновићу био јасан став Српске цркве, колико из његових сусрета са архијерејима, толико преко људи који су га обавештавали о ситуацији унутар цркве, председник владе се одлучио да се све повластице које су дате Конкордатом Римокатоличкој цркви аутоматски преко закона дају и осталим признатим вероисповестима.³⁹ Међутим Српска црква није била задовољна тим.

Уочи православне Нове године 1937. патријарх српски Варнава је одржао говор у коме је критиковао Конкордат. Он наводи: „Они су направили уговор са црним поглаваром црне интернационале. Тим уговором они хоће да доведу до тријумфа тог поглавара на Балкану, за којим они теже хиљадама година“. Варнава истиче да римска црквена организација постаје повлашћена у Краљевини Југославији са правима и повластицама које нема нигде у Европи.⁴⁰ Међутим, штампи није било дозвољено да објави оно што је патријарх рекао. Лист *Политика* је објавио његов цензуриран говор. Говор је одржан у Саборној цркви у Београду након бденија и благодарења. Пуно људи је било у цркви и они се у току говора патријарха нису могли суздржати а да му не дају своје одобравање. Патријарх је подсетио шта се догађало у протеклој години, помиње рат који је избио у Шпанији „да је устао брат на брата, отац на сина“, али каже да је Југославија имала тешке моменте. Остатак говора везан за Конкордат *Политика* није пренела. Уз текст се налази и слика патријарха.⁴¹

Како је време одмицало власт је била усредсређена да цензурише критику Уговора а Српска црква на челу са патријархом Варнавом да осујети усвајање Конкордата пред Скупштином. Међутим, месец дана пре Скупштинске расправе патријарх Варнава се налазио у постељи болестан. Томе је претходило заседање Светог архијерејског сабора на коме је Варнава изразио уверење да ће важна питања архијереји решавати „имајући увек у виду своју архијерејску заклетву на верност Српској православној цркви и њеним канонским прописима“. Заседање је прекинуто 4. јуна 1937. године због болести патријарха. Пошто се знало да је патријарх велики противник Конкордата у народу је почело да се прича да је патријарх отрован.⁴²

---

³⁹ М. Мишовић, *nav. delo*, 54.

⁴⁰ Исто, 60.

⁴¹ Политика, „Новогодишњи говор Њ. Св. Патријарха г. Варнаве“, 15. јануар 1937. године, страна 5.

⁴² М. Мишовић, *nav. delo*, 69-71.

У листу *Политика* 10. јуна објављен је билтен о здрављу патријарха. Ту се наводи да је последњих петнаест дана Варнава осећао, после умног и физичког напрезања, јаку главобољу. Она се изражавала у виду јаких мигрена. Десет дана пре билтена појавили су се симптоми надражаја бубрега без токсичних појава у крви и који су исчезли за неколико дана. Међутим појавиле су се тегобе органа за варење које до изласка билтена нису окончане. Опоравак је ишао споро јер је патријарх био на диеталној исхрани дуго времена и уздржавао се од хране. Задња два дана пред излазак билтена опште стање патријарха се поправило. Температура му је тад била 36,4 а пулс 70 у минути, правилан, крвни притисак нормалан. Такође су анализе екстрата и крви биле нормалне. Билтен су потписали лекари: професор Александар Игњатовски, санитарски бригадни генерал др Рудолф Кобал и др Буковала Александар, шеф унутрашњег одељења. Уз текст је објављена и слика патријарха.⁴³

Готово месец дана после поново се извештавало о здрављу врховног поглавара. Новинари су добили од митрополита загребачког Доситеја билтен о здрављу патријарха. Билтен гласи: „У стању здравља Његове Светости појсвиле су се живчане компликације, које отежавају нормалну исхрану. Температура 36,2 , пулс 65, дисање“. Билтен су потписали професор др Игњатовски, санитарски бригадни генерал др Кобал, др Буковала и др Симеон Попов. Митрополит Димитрије је рекао новинарима како је био код болесног патријарха у соби и да се Варнава према њему благо осмехнуо. Велико интересовање владало је за здравствено стање патријарха. Патријархову вилу су посетили у претходна два дана од објављивања текста: сенатор Радослав Дуњић (по налогу Петра Живковића, бившег председника владе), старокатолички бискупски викар др Нико Калођера, сенатор Светозар Томић, народни посланик Војислав Јанић и други. У свим православним храмовима у Југославији служена су молепствија за оздрављење патријарха после литургије почев од 10. јуна. Најављено је за 8. јул свечано молепствије за оздрављење патријарха у београдској Саборној цркви. Иницијативу за ово су дала удружења, организације и хумано-просветна друштва из Београда. Осим у Саборној цркви, најављује се молепствије и у свим другим православним црквама у Београду у исто време. Позвано

---

⁴³ Политика, „Билтен о здрављу Њ: Св. Патријарха Варнаве“, 10. јун 1937. године, страна 5.

је целокупно грађанство Београда да узме учешћа у заједничкој молитви Богу, да патријарх што пре оздрави.⁴⁴

Већ наредног дана штампа доноси нови билтен. Новинари наводе да у саветовању о стању болесног патријарха, поред досадашњих чланова конзилијума учешћа су узели професор Медицинског факултета Лаза Станојевић и шеф нервног одељења Опште државне болнице Андра Николић. Билтен је гласио „Здравствено стање Њ. Св. Патријарха г. Варнаве од јуче се утолико променило да слабије прима храну и показује знаке опште астеније и апатије, поред лаких појава запаљења периферних живаца. Не постоје знаци психичких промена. Стање срца и плућа повољно“. Поподне није издаван билтен јер су лекари рекли да се стање од јутрос није изменило, др Игњатовски је рекао: „Нећемо сада дати никакав билтен. Нема никаквих промена. Има чак и мало побољшања: Његова Светост почео је да узима хране“. Због изузетно лошег стања у којем се патријарх налазио у протекла три дана позвани су у Београд професор Бечког универзитета др Епингер, специјалиста за унутрашње болести и поред њега један од најчувенијих бечких психијатара. Новинари наводе да архијереји долазе у Патријаршију и спремају се за ванредно заседање Светог архијерејског сабора. Штампа подсећа на молепствије заказано за 8. јул. Уз текст се налази слика врховног поглавара Српске православне цркве.⁴⁵

После погоршања дошло је и до побољшања стања код патријарха. Он је мирно могао да спава четири до пет сати. Патријарх је чак у току ноћи попричао са болничарем а касније и са дежурним лекаром др Буковалом. Пред одлазак из Београда др Епингер је поручио да према целокупном изгледу болесниковом, његовом досадашњем стању и развоју болести, могу се очекивати побољшања. Митрополит Доситеј је обавестио патријарха Варнаву о молепствију које је Београд по црквама приредио за његово оздрављење. Александар Игњатовски је потом изнео вест да је патријарху мало лошије, односно да је наступило кратко погоршање. Лист *Правда* доноси фотографију др Игњатовског како даје обавештења сараднику *Правде* о стању здравља патријарха.⁴⁶ Дневне новине *Политика*

---

⁴⁴ Политика, „У стању здравља Њ. Св. Патријарха појавиле су се живчане компликације које отежавају нормалну исхрану“, 7. јул 1937. године, страна 3.

⁴⁵ Политика, „Стање болести Њ. Св. Патријарха“, 8. јул 1937. године, страна 3.

⁴⁶ Правда, „Бечки лекар др. Епингер нада се срећном исходу болести“, 10. јул 1937. године, страна 3.

дају фотографију на којој су др Епингер, др Игњатовски и др Хоф и слику где Бранко Ђорђевић чита лекарски билтен.⁴⁷

Штампа је наставила помно да прати здравствено стање врховног поглавара. *Политика* преноси билтен у којем стоји да се мало погоршало стање. Поред тога лист даје фотографију болесникове собе на Топчидерском брду.⁴⁸ Лист *Правда* даје слику др Игњатовског и др Буковала после конзилијума и слику архијереја Арсенија Шелухајева како чита билтен новинарима.⁴⁹ *Политика* наредног дана, 11. јула, објављује билтен који гласи „Погоршање стања Његове светости, које је јуче било изражено стомачним и дневним тегобама, трајало је цео дан, а у току данашњег дана унеколико се смирило. Болесник, услед јучерашњих тегоба, доста је изнемогао. Температура 37,7, пулс 80“. Поред текста се налазе две слике. На првој се налазе митрополит Доситеј, епископ Николај Велимировић и Воја Јанић. На другој је епископ Николај са сарадником *Политике*.⁵⁰ Лист *Правда* даје слику патријарха Варнаве.⁵¹

Стање здравља врховног поглавара средином јула је ишло ка побољшању. Штампа даје мање извештаје о стању болесног патријарха. Молепствија за његово оздрављење одржавана су широм Југославије. Тема која је преокупирала дневне новине била је Конкордат пред Скупштином, која се дешавала у исто време када и агонија врховног поглавара Српске цркве. И поред тога што се стање здравља патријарховог побољшавало оно је и даље било озбиљно. Он је доста ослабио. Међутим, оно што је давало наду лекарима је то што је болесник кренуо да узима храну.⁵² Лист *Правда* даје фотографију митрополита Василија и епископа Симеона, Венијамина и Нектарија пред вилом на Топчидерском брду.⁵³ Стање патријарха је у овом периоду било исто али су лекари

---

⁴⁷ Политика, „Конзилијум од девет лекара констатовао је јуче: да је стање болести Њ. Св. Патријарха још увек озбиљно, али да пружа наде у оздрављењу“, 9. јул 1937. године, стране 3-4.

⁴⁸ Политика, „Стање здравља Њ. Св. Патријарха Варнаве“, 10 јул 1937. године, страна 5.

⁴⁹ Правда, „Стање Њ. Св. Патријарха г. Варнаве непромењено“, 11. јул 1937. године, страна 3.

⁵⁰ Политика, „Њ. В. Краљица интересује се за стање здравља Њ. Св. Патријарха“, 11. јул 1937. године, страна 4.

⁵¹ Правда, „Њ. Св. Патријарху је боље“, 12. јул 1937. године, страна 3.

⁵² Политика, „Стање здравља Њ. Св. Патријарха“, 15. јул 1937. године, страна 6.

⁵³ Правда, „И данас Њ. Св. Патријарх осећао се добро“, 13. јул 1937. године, страна 3.

приметили знаке надражаја горњих путева за дисање и температуру 37,1.⁵⁴ Патријарх није успео да се опорави и дан пред његову смрт издат је билтен који је гласио: „Од пре два дана појавиле су се компликације органа за дисање у облику хипостатичне пнеумоније са обе стране, услед чега је срце почело да попушта. Максимална температура 39,2 , пулс 130, слаби. Дисања 32. Болесник је у лакој заносу. Опште стање врло озбиљно“. Билтен су потписали проф Игњатовски, др Николајевић, др Николић, др Кобал и др Буковала.⁵⁵ Фотографију патријарха објавила је и *Политика*⁵⁶ и *Правда*⁵⁷.

Штампа је пропратила ток болести патријарха Варнаве. Готово свакодневно су преношени билтени лекара врховног поглавара Српске цркве и дата је могућност читаоцима да што се тиче ове теме буду објективно информисани. То се међутим не може рећи за политичка збивања која су се истовремено догађала.

---

⁵⁴ Политика, „Стање здравља Њ. Светости Патријарха Варнаве“, 19. јул 1937. године, страна 3.

⁵⁵ Политика, „Болест поглавара Српске православне цркве“, 23. јул 1937. године, страна 5.

⁵⁶ Политика, „Јучерашње стање здравља Његове Светости Патријарха“, 18. јул 1937. године, страна 3.

⁵⁷ Правда, „Стање болести Њ. Св. Патријарха“, 19. јул 1937. године, страна 3.

Конкордат пред Скупштином

Истовремено са агонијом патријарха Варнаве политичка криза је дошла до тачке усијања. Уговор са Ватиканом је упућен на усвајање Народној скупштини. Политичка сцена је била поларизирана. На једној је била власт оличена у личности председника владе Стојадиновића, која је била за Конкордат, а на другој опозиција, која је била против. Ставови црквеног врха су били јасни и пре и током болести патријарха. Стојадиновић у својим *Мемоарима* наводи да опозиција није била против Конкордата због његовог текста већ да би срушила његову владу.⁵⁸

Патријарх Варнава је био велики противник Конкордата. Међутим, сви поступци који су се предузимали у цркви, од дана када је био везан за болеснички кревет, нису били под његовом контролом. Стојадиновић наводи да је био у срдачним односима са патријархом. Он је у својој књизи *Ни рат ни пакт* даље каже да је опозиција привукла на своју страну заступника врховног поглавара, загребачког митрополита, Доситеја Васића, иначе Стојадиновић наводи да патријарх не би никад ушао у политичке воде.⁵⁹ Треба узети са резервом тврдње тадашњег председника владе с обзиром да је разлог негодовања црквеног врха био текст Конкордата а не рад владе на политичком пољу.

У штампи је владала цензура. Сваки догађај који би на било који начин могао да омета доношење Конкордата није био преносен у дневним новинама. Оно што је могло да се види у штампи је то да су, пред расправу о Споразуму у Скупштини, неке црквене општине Српске цркве упутиле молбу Сенату да не усвоји Уговор са Ватиканом.⁶⁰

Уочи изношења Конкордата пред Народну скупштину Стојадиновић је у писму упућеном председнику Скупштине Стевану Ћирићу доставио објашњења Апостолске нунцијатуре о Споразуму. Пошто је председник владе тражио објашњења од Апостолске нунцијатуре за

---

⁵⁸ М. Стојадиновић, *nav. delo*, 474.

⁵⁹ Исто, 481.

⁶⁰ Правда, "Данас се састао Сенат", 7. јул 1937. године, страна 3.

неке спорне чланове Уговора они су му одговорили. У Члану VIII се говори о деполитизацији душебрижничког свештенства. Нунцијатура је изјавила да није имала никакав интерес да се ова одредба уврсти у Конкордат и да се и у будућности одриче сваке иницијативе по овом питању. Стојадиновић је добио гаранцију да ће Света столица штитити права народа Краљевине Југославије који као мањина живе у другим државама. Нунцијатура је рекла Стојадиновићу да ће се и у духовним семинарима, као у конфесионалним школама, „гајити осећај дужности према Домовини, Држави и друштву“. Они су, такође, обавестили тадашњег председника владе да у конфесионалним школама и семеништим гимназијама остаје на снази пракса да државни школски органи врше надзор над наставом у тим школама. Уз текст који преноси писмо председнику Скупштине стоји слика Милана Стојадиновића.⁶¹ Председник владе је на конференцији посланика владине већине дао објашњења о Конкордату. Ту је рекао да су преговори око њега завршени за владе Јевтића априла 1935. године. Стојадиновић је изјавио да ће у текст закона којим се прима Конкордат предложити један члан којим ће се Српској православној цркви као и осталим законом признатим вероисповестима још једанпут гарантовати пуна једнакост и равноправност. Конференција је одлучила да предложи клубу народних посланика ЈРЗ-а да сви гласају за предложени закон.⁶²

Пошто је Конкордат био упућен на разматрање у представничко тело, Стојадиновић је одржао експозе на поменутој тему у Народној скупштини. Сала је била пуна а међу присутнима су били министри Корошец и Спахо као и остали чланови владе. На почетку говора Стојадиновић је кроз стару причу о три прстена желео да прикаже како три главне вероисповести у Краљевини Југославији требају да буду равноправно третиране. Онда он наводи да су Српска православна црква и Исламска заједница свој положај у новој држави решили законима из 1929. године, односно 1936. године. Међутим, Римокатоличка црква није регулисала свој положај већ би тек усвајањем Конкордата тај посао био обављен. Он се осврнуо и на критике које су упућиване Уговору да Конкордат ставља у неравноправан положај остале вероисповести у односу на католичку. Стојадиновић је напоменуо да

---

⁶¹ Политика, „Председник владе г. др. Стојадиновић у писму упућеном председнику Скупштине г. Тирићу доставља објашњења апостолске нунцијатуре о Конкордату“, 8. јул 1937. године, страна 2.

⁶² Политика, „На конференцији посланика владине већине г. др. Стојадиновић дао је објашњење о Конкордату“, 8. јул 1937. године, страна 2.

између државе и Српске православне цркве не сме бити несугладица и да све оно што је дато Римокатоличкој цркви Конкордатом биће дато и другим верским заједницама кроз нови Закон о Конкордату. Председник владе је подсетио на објашњења Апостолске нунцијатуре о Споразуму и чињеницу да су и Србија и Црна Гора пре Великог рата живеље под конкордатима иако су биле већински православне. Тако да је, по њему, нормално и да сад кад има више милиона католика у држави такав један споразум буде усвојен. Говорио је да је до тада изједначено војно, финансијско и судско законодавство у новој држави и да је дошао ред да све вере буду кроз законодавство изједначене. Новим Конкордатом границе Католичке цркве би се саобразиле државним границама. Стојадиновић наводи да би требали да пазе посланици какав би углед Југославија могла да има у великим католичким земљама ако се Уговор не усвоји и какво би снажно оружје у том случају дали у руке хрватским сепаратистима. Председник владе подсећа да је све преговоре са Светом столицом завршио његов претходник Богољуб Јевтић. Говорио је и о усвајању Конкордата између Ватикана и Србије 1914. године и да је то урадио нико други до „Никола Пашић, највећи православац кога смо имали на председничком положају“. Стојадиновић је поменуо да је Свети архијерејски сабор заузео критичан став према Уговору али да је он дао њима појашњења и надао се да ће Конкордат наићи на повољнији пријем код њих. Уз текст у *Политици* стоје фотографије Милана Стојадиновића како говори у Скупштини, Воје Јанића са новинарима, тада бившег министра правде Људевита Ауера и Антона Корошеца.⁶³ Лист *Правда* даје фотографије Стојадиновића за говорником и посланика у Скупштини.⁶⁴

Исти дан када је председник владе држао експозе у Скупштини у Саборној цркви је било молепствије за оздрављење патријарха Варнаве. Велики број верника је био присутан. Молепствију је присуствовао велики број бивших и активних политичара међу којима су Воја Јанић, Милан Гавриловић и Миша Трифуновић. После завршених молитава митрополит Доситеј је одржао говор о заслугама патријарха Варнаве који је лежао тада у болесничкој постељи. У дневним новинама *Политика* су приказане фотографије Доситеја

---

⁶³ Политика, „Председник владе г. др. Стојадиновић дао је јуче пред скупштинским одбором експозе о Конкордату“, 9, јул 1937. године, стране 1-3.

⁶⁴ Правда, „Експозе председника владе г. др. Милана Стојадиновића о Конкордату“, 10 јул 1937. године, страна 4.

како држи проповед, народа како клечи у цркви, чланова Архијерејског сабора како прелазе из Патријаршије у Саборну цркву и народа како се уписује у књигу у Патријаршији.⁶⁵ Лист *Правда* је приказао фотографију на којој је народ у Саборној цркви и слику где председник Скупштине Ћирић и министар просвете Стошовић клече за време молитве.⁶⁶ Такође је стављена фотографија Доситеја како држи проповед.⁶⁷

У Скупштини се радило свом снагом на усвајању Конкордата. Председник одбора за проучавање законског предлога о Конкордату Воја Јанић је сазвао седницу Одбора за 13. јул. Милан Стојадиновић је предложио амандман за овај пројекат закона. Суштина амандмана је била у томе да министарски савет може и другим признатим вероисповестима да да све оно што је Римокатоличкој цркви дато Уговором са Ватиканом.⁶⁸

Заказана седница Одбора је одржана 13. јула. На њој је присуствовао председник владе. Члан одбора Милан Банић поднео је предлог да се дискусија о Конкордату одложи док се здравље патријарха не поправи. Тај предлог је одбијен. Потом је прочитана 221 молба из народа од црквених општина и корпорација које траже да се Уговор са Ватиканом не прихвати. Након тога се развила дискусија у којој је узео реч члан одбора Коста Кумануди који говори против Конкордата. Потом је завршена седница и нова заказана за наредни дан. Истог дана је клуб посланика Југословенске националне странке одлучио да негласају за Конкордат. Новинари сазнају да ће вероватно члан тог клуба Људевит Ауер, гласати за Уговор. Штампа је приказала фотографије доласка политичара на седницу одбора. Приказани су министар Ђорђевић, Воја Јанић са послаником Гађиновићем, министар

---

⁶⁵ Политика, „*Молествију за оздрављење Њ. Св. Патријарха присуствовао је многобројан народ*“, 9. јул 1937. године, стране 3-4.

⁶⁶ Правда, „*Бечки лекар др. Епингер нада се срећном исходу болести*“, 10 јул 1937. године, страна 3.

⁶⁷ Правда, „*За време беседе митрополита г. др. Доситеја народ је, кроз сузе, клицао Њ. Св. Патријарху*“, 10 јул 1937. године, страна 5.

⁶⁸ Политика, „*Седница скупштинског Одбора за Конкордат заказана је за уторак 13. јула*“, 11. јул 1937. године, страна 4.

правде Суботић, архимандрит Никон Лазаревић, председник скупштине Тирић и Воја Лазић.⁶⁹

Штампа је пренела да су седнице Светог архијерејског сабора завршене 14. јула. Из кругова Сабора је речено да су завршене са најбољим резултатима и у пуној једнодушности архијереја. Наводи се да се архијереји Српске православне цркве враћају у своје епархије са надом да ће патријарх остати у животу.⁷⁰

Истог дана кад су завршене седнице Архијерејског сабора одржана је седница Одбора за Конкордат. Присутан је на њој био и Милан Стојадиновић. После говора пар посланика приступило се гласању, па је предлог Закона о Конкордату у одбору примљен са 11 за, а 10 против. Одлучено је да се следећа седница одржи сутра. Против Конкордата се изјаснио и председник Одбора Воја Јанић.⁷¹ Милан Стојадиновић је у својим *Мемоарима* навео зашто је Јанић тако гласао. Наиме, по Стојадиновићу, Јанићу је фалило три дана министровања да би имао министарску пензију и он га је једном приликом покушао уценити да ако га не постави за министра он ће гласати против Конкордата. Стојадиновић на то није пристао. Веродостојност Стојадиновићевог навода је упитна.⁷²

Седница Одбора је одржана 16. јула. На њој је такође присуствовао председник владе. На тој седници је народни посланик Васа Јовановић у име свих шефова опозиционих клубова поднео предлог да се одложи решавање о Конкордату. Међутим, приступило се гласању у Одбору. Уговор са Ватиканом је на коначном гласању примљен са 12 гласова за и 9 гласова против. До промене је дошло зато што се Никон Лазаревић разболео па је на његово место дошао из клуба ЈРЗ његов заменик, који је гласао за Конкордат.⁷³ После тога

---

⁶⁹ Политика, „Скупштински Одбор за Конкордат почео је синоћ дискусију о Конкордату“, 14. јул 1937. године, страна 5.

⁷⁰ Политика, „Завршено ванредно заседање Светог сабора“, 15. јул 1937. године, страна 4.

⁷¹ Правда, „За Конкордат гласало је 11 за, 10 против“ 16. јул 1937. године, страна 4.

⁷² М. Стојадиновић, *nav. delo*, 480-481.

⁷³ Политика, „Са 12 против 9 гласова Конкордат је синоћ дефинитивно изгласан у скупштинском одбору“, 16. јул 1937. године, страна 4.

је председник Скупштине Стеван Ђирић заказао да претрес предлога Закона о Конкордату почне 19. јула.⁷⁴

Посланички клуб ЈРЗ је одлучио да искључи Воју Јанића и архимандрита Никона Лазаревића из клуба. Воја Јанић је рекао новинарима да је Конкордат рђав а да је он водио преговоре са Ватиканом и 1925. године и да је тадашњи текст уговора био добар али да се није допао Стјепану Радићу и да је по његовој жељи одбачен зато што баца „хрватски део народа у клерикалске вериге“. Јанић је казао да га није изненадила одлука о искључењу из посланичког клуба ЈРЗ пошто је, како сам каже, непоколебљиво стајао уз Српску православну цркву. Југословенски радикални клуб је одлучио да у целини гласа против ратификације Конкордата. Уз текст у штампи стоји фотографија Воје Јанића у разговору са новинарима.⁷⁵

У исто време одређено је да се молепствије и литија за здравље тешко болесног патријарха одрже 19. јула. Скуп треба да почне у 5 часова поподне, одакле треба да се оформи поворка са свештенством, црквеним барјацима и крстовима и да пође ка Савиначкој цркви. На учешће у молепствију и литији се позивају сви православни Београђани.⁷⁶

Тих дана у Београду се појавио летак који је потписао Марко Цемовић државни подсекретар у пензији, аутор забрањене брошуре *Конкордат између Св. Столице и Краљевине Југославије*. У летку стоји да се у Београду очекују два велика догађаја: смрт патријарха Варнаве и изгласавање Конкордата у Скупштини и Сенату. Затим је предочено Београђанима да су они сведоци да је народ чуо и разумео да је патријарх отрован, случајно или намерно, али народ мисли да је намерно.⁷⁷

Управа града Београда је одлучила да забрани литију од Саборне до Савиначке цркве због тога што имају обавештења да извесни неодговорни елементи намеравају да искористе ову

---

⁷⁴ Правда, „Претрес законског предлога о Конкордату почеће у понедељник“, 18. јул 1937. године, страна 4.

⁷⁵ Политика, „Г. др. В. Јанић објашњава зашто је против Конкордата“, 18. јул 1937. године, страна 5.

⁷⁶ Политика, „Јучерашње стање здравља Његове Светости Патријарха“, 18. јул 1937. године, страна 3.

⁷⁷ М. Мишовић, *нав. дело*, 90.

прилику да изазову нереде штетне по јавни поредак. Управа је такође забранила све скупове до 1. августа.⁷⁸

Као што је већ поменуто, влада је изнела Конкордат пред пленум Народне скупштине у понедељак 19. јула, истог дана када је била заказана православна литија. За скупштинску седницу владало је велико интересовање. На седницу је дошао Милан Стојадиновић кога је пропратило пљескање посланика владајуће већине. Пре преласка на дневни ред председник скупштине Стеван Ћирић је рекао одговарајући на питање посланика Душана Иванчевића да су по његовој наредби и инструкцијама предузете мере безбедности око Народне скупштине и да нема разлога за страх. Народни посланик Јеремија Протић је напоменуо да је дошло до претреса у просторијама Југословенске националне странке и заплене летака. Након тога прешло се на дневни ред. Васа Јовановић, извештач мањине у Одбору за Конкордат, предлаже Народној скупштини да се дефинитивна одлука о Уговору са Ватиканом одложи. У току говора Јовановића и његовог критичног говора према Споразуму, Стојадиновић је добацио „Али то је ваш Конкордат“. Уследио је експозе министра правде Суботића. Говорио је да држава трпи штету ако односи Римокатоличке цркве и државе не буду регулисани. Међутим, он је нагласио да ће неке одредбе о браку изазвати правну пометњу у држави али да се и то да решити. На крају је позвао Скупштину да прими законски предлог. Потом је говорио Миле Мишкулин посланик већине. Он је такође говорио о неопходности регулисања односа са Римокатоличком црквом и између осталог је рекао да опозиција није изабрала добар предмет да уједини своје снаге, јер када би успели да сруше ратификовање Конкордата то би било по њему катастрофално. Након њега је говорио Војислав Гаћиновић из независног клуба и нагласио да према Конкордату деца из мешовитих бракова би морала бити римокатолици и да ће Независни клуб и он гласати против Уговора са Ватиканом. Потом је говорио Павао Матица, члан клуба ЈНС, који се изјаснио за законски предлог. После паузе која је уследила говор је одржао председник клуба ЈНС Коста Кумануди који је нагласио да ни један предлог закона није изазвао толико пажње као овај и да конкордат пружа боље могућности да се развијају добри и нормални односи са Светом столицом

---

⁷⁸ Политика, „Управа града Београда забранила данашњу литију од Саборне до Савиначке цркве“, 19. јул 1937. године, страна 4.

него било који други законодавни акт. У току говора Куманудија настала је граја и председник Скупштине Ћирић је прекинуо седницу. На седници шефова група председник Скупштине је рекао да догађаји код Саборне цркве нису онакви како се прича о њима и да нико није повређен. Идућа седница заказана је за наредни дан. Лист *Политика* даје уз текст о Скупштини фотографије министра правде Суботића, посланика Мишкулина, Гађиновића и Куманудија, две слике чланова владе који су били присутни на седници, слике скупштинске дворане и публице на галерији.⁷⁹ Дневне новине *Правда* дају фотографије Суботића, Мишкулина, скупштинске седнице и председника Скупштине Ћирића како одговара на питања.⁸⁰ Овај лист даје текст законског пројекта Конкордата.⁸¹

На примеру приказа догађаја од 19. јула код Саборне цркве се најбоље види цензура у штампи за време Стојадиновићеве владе. У новинама јавност није могла објективно да се информише о инциденту који се догодио и у којем је полиција употребила силу против учесника литије. У том сукобу је било више повређених, међу којима и један епископ (Симеон). У штампи је приказано саопштење Управе града Београда која подсећа да су забрањени сви скупови до 1. августа. Они напомињу да је Српска црква била благовремено обавештена о томе и да су се компетентни великодостојници сагласили са тим. Управа града даље наводи да је поворка ипак кренула од Саборне цркве улицом Краља Петра према Кнез Михајловој улици и ту их је сачекала жандармерија. Том приликом је дошло до гужве и гурања а потом и растурања поворке. Управа града демантује да је полиција повредила неког.⁸²

Седница у Скупштини је одржана 20. јула. Тада су посланици Риста Грђић и Михајло Ђуровић поставили питање о инциденту у Краља Петра улици. Председник Скупштине Ћирић је рекао да ако је приликом догађаја претходног дана повређен имунитет посланика разуме се да ће председништво тражити пуну сатисфакцију од оних који су имунитет повредили. Риста Грђић је, као и многи други политичари, био присутан на молепствију и

---

⁷⁹ Политика, „Влада је јуче изнела Конкордат пред пленум Народне скупштине“, 20 јул 1937. године, стране 1-3.

⁸⁰ Правда, „Данас је почела дискусија у Народној скупштини“, 20. јул 1937. године, стране 1-2.

⁸¹ Правда, „Законски пројект Конкордата између Свете Столице и Краљевине Југославије“, 20. јул 1937. године, стране 3-4.

⁸² Политика, „Саопштење Управе града Београда“, 20. јул 1937. године, страна 3.

литији и дао је приказ дешавања у улици Краља Петра. Након пар година прешло се на дневни ред и Коста Кумануди је довршио свој говор. Он је подвргао Конкордат оштрој критици, нарочито одбредбе које се односе на брачно право и просветну политику. Кумануди је замерио што је барска надбискупија потчињена непосредно Ватикану. На крају говора Кумануди каже да је Римокатоличка црква у Југославији готово за све своје световне послове самостална и независна. Посланик Нико Прека је у име народног радног клуба прочитао изјаву у којој се каже да клуб не може гласати за Конкордат. Од осталих говорника тог дана најупечатљивији је био Јосип Цветић, из клуба ЈНС-а, који је рекао да овакав Конкордат не би служио само еминентно религиозним интересима и зато ће гласати против њега. Лист *Политика* је уз текст о Скупштини дао слике посланика Јанка Баричевића, председника Скупштине, посланика Ристе Грђића, цртеж на коме је приказан посланик Јосип Цветић као и фотографију опозиционих посланика у Скупштини.⁸³ Дневне новине *Правда* су приказале слике посланика Грђића и Баричевића као и две слике посланика са седнице.⁸⁴

На следећој седници 21. јула посланик Воја Лазаревић је поднео пленуму на решење предлог резолуције о повлачењу наредбе Управе града Београда, којом је забрањена литија заказана за 19. јул. Министар Драгиша Цветковић у име владе није примио предлог резолуције. Тог дана је министар правде Никола Суботић одговорио на неке примедбе Куманудија. По Суботићу нема ничег необичног што је у Конкордату наглашено да је барска надбискупија непосредно и искључиво подложна Светој столици пошто сви бискупи искључиво подлежу Светој столици. Коста Кумануди је истакао да је по нацртима претходних конкордата надбискупија барска спојена са надбискупијом београдском и чинила је саставни део ње. Између осталих истог дана је говорио представник Радикалног клуба Марко Комненовић, који је критиковао Уговор и налазио је да односе између Југославије и Католичке цркве треба регулисати унутрашњим законодавством. Тирић, председник Скупштине, је најавио да ће се гласање о законском предлогу о Конкордату обавити 23. јула. У дневним новинама *Политика* приказане су

---

⁸³ Политика, „У Народној скупштини јуче се опширно расправљало о прекјучерашњим догађајима пред Саборном црквом и у Краља Петра улици“, 21. јул 1937. године, стране 1-2.

⁸⁴ Правда, „Народна скупштина је данас расправљала о синоћним догађајима“, 21. јул 1937. године, страна 1-2.

фотографије посланика Воје Лазића, Јанка Баричевића, Мирка Комненовића, Душана Иванчевића као и слика разговора посланика у току прекида скупштинске седнице и фотографија дописника *Ројтера*.⁸⁵ Лист *Правда* даје слике посланика ЈРЗ-а Добросављевића и две фотографије из скупштинске сале.⁸⁶

Тих дана било је напето и у врху Српске цркве. Митрополит Доситеј и други епископи су преко телеграма рекли кнезу Павлу своје виђење догађаја у улици Краља Петра.⁸⁷ Свети архијерејски сабор је на седници 19. јула, истог дана кад се десио инцидент, одлучио да се из цркве искључе сви министри и посланици православне вере који су гласали за Конкордат.⁸⁸ Због догађаја који су се дешавали пред Саборном црквом разговарано је у Сенату.⁸⁹

Седница Скупштине је одржана и 22. јула. На њој је такође била напета атмосфера са много свађа. Поред осталих тада је говор држао Људевит Ауер који је нагласио да би многе ствари у Конкордату биле другачије да је он раније потписан, али пошто није треба га прихватити оваквог. Лист *Правда* уз текст даје слике народних посланика Милоја Сокића, Банића, Ауера и посланика у Скупштини.⁹⁰

Задњег дана расправе у Скупштини било је бурно. Поново се причало о инциденту у улици Краља Петра. Воја Јанић је рекао да је Конкордат који је Југославија склопила са Ватиканом концесија коју папа даје појединим државама. Гласање за Уговор са Ватиканом је било предвиђено за после 6 сати. На њему је Народна скупштина усвојила Конкордат са 167 на према 129 гласова. Након седнице одржан је клуб посланика ЈРЗ-а на којем је Милан Стојадиновић напоменуо да овај предлог закона неће за сада бити решаван у Сенату. У свом говору Стојадиновић је поменуо притиске који су стизали из Српске православне цркве да се не би усвојио Конкордат али је председник владе рекао да жели

---

⁸⁵ Политика, „Трећи дан дискусије о Конкордату“, 22. јул 1937. године, страна 1-2.

⁸⁶ Правда, „Данас је настављена жива дискусија о Конкордату у Народној скупштини“, 22. јул 1937. године, страна 1-2.

⁸⁷ М. Мишовић, *nav. delo*, 99.

⁸⁸ Исто, 118.

⁸⁹ Правда, „Данас је Сенат дискутовао о догађајима пред Саборном црквом“, 23. јул 1937. године, страна 2.

⁹⁰ Правда, „Четврти дан дискусије о Конкордату у скупштини“, 23. јул 1937. године, страна 1-2.

да се споразуме са Српском црквом и да стога предлаже „да се за извесно време скине са дневног реда питање Конкордата“. У листу *Политика* приказане су фотографије посланика Воје Јанића, Здравковића, Радивоја Николића и Ђорђа Петковића а дата је и слика скупштинске дворане.⁹¹ Дневне новине *Правда* доносе такође фотографије Јанића, Николића и Здравковића као и скупштинске сале.⁹²

После гласања деловало је да ће страсти спласнути. Међутим, исте вечери када је усвојен Конкордат преминуо је патријарх Варнава.

---

⁹¹ Политика, „Народна скупштина усвојила је синоћ Конкордат са 167 према 129 гласова“, 24. јул 1937. године, стране 5-6.

⁹² Правда, „Дискусија у начелу о Конкордату завршена“, 24. јул 1937 године, стране 1-2.

Смрт патријарха Варнаве

Јула месеца 1937. године је конкордатска криза досегла врхунац. Страсти су узавреле и криза је била као пред грађански рат. Иако је штампа била цензурисана јавност је сазнала да је епископ Симеон претучен на „крвавој литији“ и људи које је ова криза интересовала стали су на страну противника Конкордата.⁹³

У исто време када је Скупштина расправљала о Конкордату одиграла се још једна драма. Српски патријарх Варнава, као што је поменуто у претходним повељама, лежао је болестан у кревету. У брошурама се појавила информација да је отрован што никад није доказано. Милан Стојадиновић у својим *Мемоарима* оштро одбацује тврдње да је неко из владе отровао патријарха. Лидер ЈРЗ-а је чак рекао да је влада највише желела да врховни поглавар оздрави и преузме вођење послова и спречи даље застрањивање Српске цркве.⁹⁴ Иако се здравље патријарха у једном периоду поправљало то није било довољно да он оздрави. Лекари су се борили током јуна и јула али патријарх Варнава није успео да преживи.

Врховни поглавар Српске православне цркве је преминуо тачно у поноћ 23. на 24. јул 1937. године. Још око два сата поподне је кренуло гашење његовог живота, али тад је било мирно, да би агонија трајала задњих четрдесет минута његовог живота. У последњим тренуцима лекари су прибегли кисеонику али то није помогло. Чланови Синода, митрополит Доситеј и епископ Серафим, Иринеј Ђорђевић и Венијамин, родбина, лекари и цела патријархова најужа околина скрушено су стојали око самртникове постеље. Епископ Иринеј је у поноћ изашао из виле и плачући рекао „Поглавара Српске православне цркве патријарха Варнаве нема више међу живима“. У штампи је приказана Варнавина биографија. Блаженопочивши се родио под именом Петар Росић у Пљевљима 1880. године. Потиче из изразито српске и побожне хришћанске породице. Основну школу је завршио у Пљевљима а богословију у Призрену. Након тога постао је питомац

---

⁹³ М. Мишовић, *nav. delo*, 97.

⁹⁴ М. Стојадиновић, *nav. delo*, 483.

руског Светог синода и отпутовао је за Петроград. Постао је потом редовни студент Петроградске духовне академије. Јуна месеца 1905. године он је на тој академији промовисан за кандидата богословља. исте године Петар се замонашио и добио име Варнава. Потом он одлази у Цариград и тамо је био пет година. Министарство спљних послова Србије га је поставило за свештеника при свом посланству и за вероучитеља у српској школи у Цариграду. Варнава је 1910. године свечано посвећен за владикау Главничкога односно управљао је Велешко-дебарском митрополијом. После стварања нове државе постаје скопски митрополит 1920. године. Варнава постаје патријарх 1930. године. Лист *Политика* је уз текст дао фотографије преминулог патријарха Варнаве, слику последње седнице Синода на којој је он председавао, фотографију виле на Топчидерском брду у којој је умро патријарх и слику Иринеја Ђорђевића како саопштава новинарима тужну вест.⁹⁵ Лист *Правда* даје фотографије: патријарха са болничког кревета, врховног поглавара током живота, његових рођака и многе друге.⁹⁶

Стојадиновић у свом делу наводи да се Свети синод противио да на свечаној сахрани патријарха Варнаве узму учешћа полицајци ради одржавања реда, уз изјаву да ће се о томе бринути соколи и четници. Тадашњи председник владе наводи да су он и Милан Аћимовић сковали план да ступе у додир са неким истакнутим вођом четника и приволе га на своју страну да се сахрана не би претворила у демонстрације против владе. То им је успело са Костом Пећанцем и сахрана је обављена без иједног инцидента.⁹⁷

У београдској штампи су данима излазили текстови везани за смрт патријарха Варнаве. Обавештавали су о жалости која је завладала у Југославији. Народ је долазио до Саборне цркве да целива ковчег у којем је било тело благоупокојеног патријарха. Свети архијерејски синод Српске православне цркве је изабрао одбор за сахрану. У свим црквама у Београду служене су заупокојене литургије.⁹⁸

---

⁹⁵ Политика, „Умро је Патријарх Српски Варнава“, 24. јул 1937. године, стране 1-4.

⁹⁶ Правда, „Умро је славни патријарх свете Српске православне цркве Господин Варнава“, 25. јул 1937. године, стране 1-7.

⁹⁷ М. Stojadinović, *nav. delo*, 485-486.

⁹⁸ Политика, „Народ клечи и плаче пред одром свог патријарха“, 25. јул 1937. године, стране 1-7.

Док је тело преминулог и даље било у Саборној цркви кнез Павле је дошао да оду пошту Варнави. Верни народ је данима долазио у Саборну цркву а стизало је на хиљаде саучешћа из земље.⁹⁹ Патријарх српски Варнава је сахрањен, уз присуство великог броја верника, у цркви Светог Саве на Врачару.¹⁰⁰

Односи владе и цркве у ово време нису били добри. И даље су међу људима биле живе приче да је патријарх отрован и то је и даље држало атмосферу загрејаном. Међутим обе стране временом схватају да њихови односи морају да се врате у нормалу. Влади је било потребно да јавно мњење види да су односи државе и најбројније верске заједнице у држави добри а Српској православној цркви је била неопходна влада да би био изабран нови патријарх.

---

⁹⁹ Политика, „Блажено упокојени Патријарх Варнава биће сахрањен свечано у четвртак у цркви Светог Саве на Врачару“, 26. јул 1937. године, стране 1-5.

¹⁰⁰ Политика, „На величанствен и узбудљив начин народ је јуче испратио до гроба свог Патријарха Варнаву“, 30. јул 1937. године, страна 1.

Избор новог патријарха

Месеци који су долазили после јула 1937. донели су сплашњавање кризе. Догађаји који су се одигравали нису имали такву жестину као они у самом јеку конкордатске кризе. У штампи се није осећала затегнутост која је постојала између владе и Српске православне цркве па се самим тим и јавно мњење смирило.

Треба имати у виду да влада Милана Стојадиновића није била слаба и да је Конкордат био њен први озбиљан испит. Може се закључити да су Стојадиновић и његов министар унутрашњих послова Корошец, примењујући радикалне мере и уживајући пуно поверење кнеза Павла, чврсто држали ситуацију у својим рукама. Снаге које су деловале против владе и њене конкордатске политике нису биле обједињене, већ је свака групација играла на своју карту.¹⁰¹

Са друге стране и Српска црква је посегла за најрадикалнијим мерама. На заседању Светог архијерејског сабора 1. августа 1937. године, представник Светог синода је званично обавестио највиши црквени орган који су министри и народни посланици радили на спровођењу Конкордата и тиме се огрешили о Српску православну цркву. Због тога је митрополит Доситеј, заменик патријарха и администратор архиепископије београдско-карловачке одлучио да се Милан Стојадиновић и још осам министара православне вероисповести предају Црквеном суду архиепископије београдско-карловачке, с тим да се њима, до решења црквеног суда, ускраћују све црквене почести. Истом одлуком суду су предати Стеван Ћирић, председник Народне скупштине, и шест посланика православне вере са територије београдско-карловачке архиепископије. Одређено је да свештеник не може да уђе у кућу ових лица ради вршења свештених радњи. Следећег дана митрополит Доситеј је донео ново решење којим је, по истом поступку, још девет посланика предато Црквеном суду архиепископије београдско-карловачке. Готово исте одлуке донели су и архијереји осталих епископија за посланике који су територијално припадали њиховим

---

¹⁰¹ М. Мишовић, *nav. delo*, 117.

епархијама. С једне стране великодостојници СПЦ-а су хтели овим мерама да сачувају ауторитет цркве и њене хијерархије која није била потпуно јединствена у појединим одлукама и јавним иступима, а са друге су хтели да спрече потврђивање Конкордата у Сенату. Такође, Свети архијерејски сабор је на ванредном заседању 31. јула 1937. године донео одлуку да се тражи пуно задовољење правде за извршено насиље и скрнављење светиња на „крвавој литији“ и обавестили су о томе Стојадиновића.¹⁰²

Стојадиновић је у својој књизи *Ни рат ни пакт* рекао да је његов парохијски свештеник Велимир Тасић упутио писмо Светом синоду да му није могуће да примени према њему такву меру пошто је кроз дуги низ година упознао верска осећања Стојадиновића и његову приврженост Српској православној цркви. Стојадиновић наглашава да екскомуникација није имала по њега практичних последица.¹⁰³

Међутим овакво стање између владе и Српске цркве није могло да траје у недоглед. Свети архијерејски синод је 12. септембра 1937. године објавио једну *Посланицу* свештенству и народу, која се може сматрати као увод у почетак разговора о измирењу. Одајући пуно признање онима који су стали на страну Српске цркве у борби против Конкордата, Свети синод истиче да је црква била приморана на отпор против једне неуставне радње и да је ступила у једну идејну и начелну борбу а никако личну и партизанску.¹⁰⁴ Да би цела ствар кренула са мртве тачке био је сазван Свети архијерејски сабор у ванредно заседање за 22. јануар 1938. године.

Штампа је, током рада Светог архијерејског сабора, обавештавала јавност када су одржаване седнице. Свети архијерејски сабор је издао декларацију 8. фебруара 1938. године везану за Конкордат. Ту је наведено да је председник владе Милан Стојадиновић 27. октобра 1937. дао изјаву упућену засупнику председника Светог архијерејског сабора. У њој је подсетио да кад је законски предлог усвојен у Скупштини он је сам рекао да Конкордат мора да прође у једној лепшој и помирљивој атмосфери и да га влада неће изнети одмах пред Сенат. Те је остајући доследан Стојадиновић рекао да влада неће износити Сенату на претрес и решавање предлога закона о Конкордату. Уједно, Сенат је

---

¹⁰² Исто, 119-121.

¹⁰³ М. Стојадиновић, *нав. дело*, 487.

¹⁰⁴ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 592.

одлучио да овај законски предлог не преноси у нов сазив и тиме је он угашен. Такође у декларацији дат је распис министра унутрашњих дела свим бановима од 24. новембра 1937. године. У њему стоји да је 10. новембра исте године објављена у штампи изјава Стојадиновића да Конкордат између Југославије и Ватикана неће бити изнет на решавање у Сенату. Даље се наводи да иако је то објављено многи „непријатељи режима“ тврде да Конкордат није дефинитивно скинут са дневног реда. Министар унутрашњих дела предлаже бановима да упознају општинске управе са одлуком владе и да онда управе обавесте општинске одборе. Општински одбори би онда били дужни да обавесте грађане да је Конкордат скинут са дневног реда. У декларацији је наведена изјава Антона Корошеца на седници финансијског одбора Народне скупштине дата 29. децембра 1937. године, која гласи: „Моје је лично мишљење, да се стари Конкордат не може више поново донети и нико међу нама на то и не мисли. Конкордат је створио једно мутно стање и он је сада угашен“. У декларацији даље стоји да је на тражење Светог архијерејског сабора Стојадиновић 28. јануара 1938. године дао изјаву да је Конкордат дефинитивно скинут са дневног реда. На поновљени захтев Сабора председник владе је 1. фебруара 1938, употпунио своју ранију изјаву и обећао да ће влада при регулисању положаја Римокатоличке цркве имати у виду верску равноправност која је саставни део устава. После ове изјаве председника владе Сабор је утврдио да званичне изјаве пружају гаранције да је Конкордат дефинитивно скинут са дневног реда.¹⁰⁵

Сабор је још раније тражио од владе да се најстроже казне сва она лица која су одговорна за догађаје од 19. јула 1937. године и да се Српској цркви да задовољење. Председник владе је 6. новембра 1937. године, обавестио Свети архијерејски сабор да је министарски савет одлучио да се спроведе објективна истрага и да се по закону казне сви државни чиновници за које се утврди да су одговорни. Већ 1. фебруара 1938. године Стојадиновић је обавестио Синод да су неки државни функционери уклоњени са својих места да би се побољшали односи владе и цркве. Иако је влада већ доста попустила, Сабор је тражио од ње да се казне сви кривци који су били одговорни без обзира на њихов положај. Тражено је, даље, да се повређенима и оштећенима да материјална накнада као и да се лица која су

---

¹⁰⁵ Политика, „Декларација Светог архијерејског сабора Српске православне цркве о пројекту Конкордата“, 9. фебруар 1938. године, страна 4.

отпуштена или премештена врате на своје положаје. На крају је тражено да се одмах обуставе сви полицијски, судски или други прогони покренути против људи у вези са борбом против Конкордата. Са овим захтевима влада се углавном сложила.¹⁰⁶ Након тога намесништво је преко указа дало општу амнестију за кривична дела учињена од стране духовних и световних лица од 1. јануара 1937. године до дана доношења указа 8. фебруара, а која су учињена поводом подношења законског предлога о Конкордату. По указу министар правде решаваће сва спорна питања.¹⁰⁷ Након овога Свети архијерејски сабор је донео одлуку да се укину санкције донете 1. августа 1937. године којим су екскомуницирани политичари који су гласали за Конкордат.¹⁰⁸ Овим је дошло до помирења између Српске цркве и владе.

Сад више ништа није стајало на путу избору патријарха. Стицај околности је ишао на руку митрополиту црногорско-приморском Гаврилу Дожићу. Он је био владин кандидат а састав Изборног сабора и прописи Закона о избору патријарха омогућили су влади утицај на избор врховног поглавара СПЦ.¹⁰⁹ Милан Стојадиновић је у свом делу навео: „Избор Гаврила Дожића сматрао сам да је врло добро решење и због тога што је Црна Гора , после уједињења, била лишена своје народне династије. На овај начин, наместо владара, она је добила поглавара цркве и унеколико надокнадила свој губитак“.¹¹⁰

Седница Светог архијерејског сабора је одржана 20. фебруара 1938. године и на њој је изабрано шест кандидата за будућег патријарха: Доситеј, митрополит загребачки, Петар, митрополит дабро-босански, Гаврило, митрополит црногорско-приморски, Јосиф, митрополит скопски, Николај, епископ жички и Георгије, епископ будимски. Одређено је да се сутра изабере нови патријарх. Лист *Политика* је дао биографије свих кандидата за врховног поглавара СПЦ, као и њихове слике. Ове новине су дале још и фотографије митрополита Доситеја како излази из Саборне и како прича са новинарима, као и слику

---

¹⁰⁶ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 593-594.

¹⁰⁷ Политика, „Указ о амнестији кривичних дела учињених од духовних и световних лица у вези са Конкордатом“, 9. фебруар 1938. године, страна 4.

¹⁰⁸ Правда, „Саопштења Светог Архијерејског сабора“, 12. фебруар 1938. године, страна 3.

¹⁰⁹ Ђ. Слијепчевић, *нав. дело*, 595.

¹¹⁰ М. Стојадиновић, *нав. дело*, 491.

седнице Сабора тог дана.¹¹¹ Лист *Правда* је дао слику улаза у Саборну цркву после литургије и фотографију Светог архијерејског сабора на седници.¹¹²

У Саборној цркви састао се 21. фебруара пре подне Изборни сабор и том приликом су изабрана три кандидата: Гаврило Дожић, митрополит црногорско-приморски (50 гласова), Георгије, епископ будимски (27), Петар, епископ дабро-босански (23). Након тога је краљевским указом именован Гаврило Дожић за патријарха. Избору је присуствовао и Милан Стојадиновић као и многе познате личности из политичког живота, а министар правде Милан Симоновић је прочитао краљев указ. Након избора у цркви је говорио нови патријарх Гаврило који се присетио свог претходника на трону светог Саве, Варнаве и рекао да његов губитак нико није осетио као српски јерарси и свештенство. *Политика* уз текст даје слике новог патријарха, министра правде како чита указ, као и фотографије Изборног сабора у цркви и његове чланове како прелазе из патријаршије у цркву.¹¹³ Лист *Правда* приказује слику на којој су митрополит Доситеј, Стеван Сагадин и Срећко Тешић као и неке фотографије сличне оним које има *Политика*.¹¹⁴

Гаврило Дожић рођен је 1880. године у Врујцима, Доња Морача, у свештеничкој породици. Основну школу је завршио у манастиру Морачи, гимназију је учио у Београду, а богословију у Призрену и Цариграду. Добио је стипендију и похађао високе теолошке науке у Атини. Гаврило се замонашио 26. фебруара 1900. године у призренској богословији, а рукоположен је за ђакона 27. фебруара у Нишу. Исте године је посвећен за јеромонаха. За доктора теологије је промовисан у Атини 1908. године, а годину дана после промоције именован је за архимандрита Цариградске патријаршије. Гаврило је 1911. године постао митрополит рашко-призренски. За време Првог светског рата отишао је добровољно у црногорску војску а потом је био и у заробљеништву. У Подгоричкој

---

¹¹¹ Политика, „Свети архијерејски сабор одредио је јуче шест кандидата од којих ће Изборни сабор данас изабрати три“, 21. фебруар 1938. године, стране 5-6.

¹¹² Правда, „Данас је Архијерејски сабор изабрао шест кандидата за избор Патријарха“, 21. фебруар 1938. године, страна 3.

¹¹³ Политика, „Изборни сабор дао је највећи број гласова митрополиту г. др. Гаврилу Дожићу, кога је Краљевско Намесништво затим именовало за патријарха“, 22. фебруар 1938. године, стране 3-4.

¹¹⁴ Правда, „За новог Патријарха именован је митрополит црногорско-приморски г. др. Гаврило Дожић, 22. фебруар 1938. године, стране 3-4.

скупштини 1918. године био је народни посланик те је предводио делегацију у Београд да достави одлуку о уједињењу са Србијом. После уједињења остао је као архиепископ пећки да би био устоличен као митрополит црногорско-приморски 1921. године. Био је делегат Српске православне цркве 1923. године на Свеправославном конгресу у Цариграду. Такође је био председник Светог архијерејског синода.¹¹⁵

Гаврило Дожић је устоличен за патријарха 22. фебруара 1938. године у Саборној цркви у Београду. Поред мноштва познатих људи из сфере науке и уметности, свечаности су присуствовали и представници цивилних власти. Најважнији од присутних су свакако били Милан Стојадиновић и кнез Павле. У листу *Политика* су уз текст дате слике архијерејске службе у Саборној цркви, новог патријарха, врховног поглавара са архијерејима и са Стојадиновићем. Такође је дата слика кнеза Павла.¹¹⁶ Дневне новине *Правда* доносе сличне слике, а поред њих и фотографију намесника Станковића и Перовића.¹¹⁷ У наредним данима штампа је преносила прве обавезе у цркви новог патријарха као и прве сусрете. Такође су приказане многобројне фотграфије.

Избором Гаврила Дожића за патријарха дефинитивно је завршена конкордатска криза. Односи државе и Српске православне цркве су у потпуности нормализовани и власт Милана Стојадиновића није више улазила у конфронтацију са њом. Избор Гаврила Дожића, као кандидата власти, показао се као добитна комбинација Стојадиновићу који је могао да се након тога посвети у потпуности другим проблемима.

---

¹¹⁵ Политика, „Свети архијерејски сабор одредио је јуче шест кандидата од којих ће Изборни сабор данас изабрати три“, 21. фебруар 1938. године, страна 5.

¹¹⁶ Политика, „Јуче је на свечан начин устоличен нови патријарх Српске православне цркве“, 23. фебруар 1938. године, стране 1-2.

¹¹⁷ Правда, „Данас је свечано устоличен нови Патријарх г. др. Гаврило“, 23. фебруар 1938. године, стране 3-4.

Закључак

Српска православна црква је од стварања нове државе имала одличне односе са представницима власти. За време док је регент а потом краљ био Александар Карађорђевић она је потпуно регулисала односе са државом која је и са своје стране имала разумевања за најбројнију верску заједницу. Поред православне, признате вероисповести у Југословенској краљевини су биле католичка и исламска. Католици који су били други по бројности, чинили су више од трећине становништва. Стога је држави било неопходно да регулише односе са Римокатоличком црквом. Одлучило се да се склопи Конкордат са Ватиканом и тиме реши овај проблем. Међутим, преговори су дуго трајали а јавност није била добро обавештена о њима. Сазнало се да су пре потписивања Конкордата 1935. године, постојала три нацрта: први израђен 1923, други 1925, а трећи 1931. године.

До потписивања Конкордата долази 25. јула 1935. године у Ватикану, а потписао га је са југословенске стране министар правде Људевит Ауер. Преговоре са Ватиканом је завршила влада Богољуба Јевтића а само потписивање је било за време владе Милана Стојадиновића. Оно што је југословенска страна требало да уради то је потврда Конкордата у Скупштини и Сенату.

Пошто је Уговор са Ватиканом потписан нису биле присутне критике на његов рачун што је било и логично с обзиром да јавност није у почетку знала за његов текст. Касније се ситуација променила и крајем 1936. године, кад је Конкордат упућен у Скупштину, руководство цркве предвиђено патријархом Варнавом је већински било против њега. То је јасно стављено до знања председнику владе Милану Стојадиновићу, који није одустао од усвајања Уговора. Критике су углавном ишле у том правцу да њиме остале вероисповести наспрам католичке доспевају у неравноправан положај. Конкордат су критиковали и људи који се баве науком. Међутим, због цензуре штампе јавност није о томе могла да се објективно информише.

У жеку кризе дошло је до болести врховног поглавара Српске православне цркве. С обзиром да је стање било озбиљно у јавности је почело да се прича да је патријарх отрован што је продубило кризу. Патријарху Варнави је једно време стање кренуло да иде на боље, али то није било дугог века.

Истовремено са агонијом патријарха, у Скупштини се одвијала расправа о Конкордату. Опозиција је хтела да искористи конкордатску кризу како би оборила владу Милана Стојадиновића. У то време црква је заказала молепствије и литију у Саборној цркви за 19. јул 1937. године. На литији је дошло до сукоба са окупљенима и многи су повређени, што је довело кризу до врхунца. Пар дана након тога, 23. јула изгласан је Конкордат у Скупштини, али је Стојадиновић одлучио да га не упути у Сенат. Истог дана увече умире патријарх и у штампи то постаје главна вест. Црква је након тога одлучила да екскомуницира све који су гласали за Конкордат па и самог Стојадиновића.

Време је пролазило а односи државе и Српске цркве се нису мењали. Међутим, црква је морала да изабере новог патријарха а власт да среди односе са најмногбројнијом верском заједницом. Фебруара месеца 1938. године Милан Стојадиновић гарантује да неће ићи Конкордат пред Сенат а црква скида екскомуникацију. Истог месеца изабран је за патријарха дотадашњи митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожих, који је био кандидат власти. Након тога односи државе и цркве су дошли на место на ком су били пре конкордатске кризе.

Списак литературе и извора

Штампа:

Писање дневних листова „Политика“ и „Правда“ од јула 1935. до фебруара 1938. године

Објављени извори:

Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka 1970.

Михаило Илић, *Пред Конкордатом*, Библиотека „Политика и друштво“, Београд 1937.

Примедбе и приговори на пројекат Конкордата између наше државе и Ватикана, Сремски Карловци 1936.

Литература:

Miloš Mišović, *Srpska crkva i konkordatska kriza*, Beograd 1983.

Ivan Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split 1978.

Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ. 2, Београд 1991.